

spodbuja. Za italijansko bralstvo bo zbirka tako možnost hitre in strnjene informacije o tem, kaj je pomenila italijanska okupacija, pa tudi o življenju slovenskega prebivalstva pod nedvomno težkimi pogoji.

Damijan Guštin

---

S i l v o G r g i č: *Zločini okupatorjevih sodelavcev*; 1. knjiga: Izven boja pobiti in na druge načine umorjeni, ranjeni in ujeti slovenski partizani. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije - Dolenjska založba, Novo mesto 1995, 559 str. (Partizanski knjižni klub, knjiga št. 15; Knjižnica NOV in POS, knjiga 87).

---

S splošnim slovenskim spraševanjem zadnjih let o smiselnosti in ambivalenci medvojnega dogajanja na Slovenskem se vedno bolj postavlja v ospredje tudi tisto, kar je konkretna vsebina vseh teh spraševanj: ne analiza ravnanja, temveč žrtve in storilci; ne analiza, temveč viktimologija.

Tovrstna literatura sicer ima že dolgo tradicijo. Začelo se je med vojno; omenimo le Črne bukke in V znamenju OF na eni strani in Fašistično-domobranski teror, skupaj z objavljenim in neobjavljenimi elaborati Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev na drugi strani. Nato so sledili povojni popisi žrtev okupatorjev in kolaborantov, v emigraciji pa je nastala najobsežnejša tovrstna publikacija protipartizanskega tabora, Bela knjiga slovenskega protikomunističnega odpora (Cleveland, 1974). Po letu 1990 so se pojavili ponatisi Črnih bukev, ena stran nekdanjih bojnikov, društvo Nova zaveza, je začela z akcijo postavljanja farnih plošč, ki naj bi na simbolni ravni vzpostavile ravnotežje s spomeniki NOB. V tem kontekstu je (žal) videti vpeto tudi sicer povsem avtorsko prizadevanje Silva Grgiča, da dokumentirano, takorekoč z zgodovinopisno metodo, prikaže zločine, ki so jih storili slovenski kolaboranti.

Pisec se je v nekem smislu, če pravilno razumemo motto, imel za nadaljevalca dela Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. In je res, vsaj v tem smislu, da je v mnogočem uporabljal njeno gradivo in njeno metodo. Res pa se je povsem izognil orientaciji na krivce (kar je bila poglavitna naloga omenjene komisije), ki jih je ponekod celo omejil na inicialke in se posvetil predvsem žrtvam.

Poleg same kvantitativne plati pa nam knjiga priča o slovenskem medsebojnem sovraštvu in pobijanju, ki ostaja dejstvo, ne glede na to, ali to početje imenujemo državljanska vojna ali ne. V tem je knjiga dragocena, ker usmerja na nekoliko drugačno optiko, lahko bi rekli antropološko, kot pa jo sicer prakticira zdajšnja prevladujoča tendenca; da je torej vse rešeno, če odmerimo koliko je šlo v medvojnem dogajanju za osvobodilni boj in koliko za (boljševiško) revolucijo. Še mnogo bolj bo to veljalo za stvarino drugega dela, ki naj bi govoril o civilnih žrtvah.

Avtor sicer povsem nedvoumno razmejuje ubijanje ene in druge strani; kakor sicer obsoja medvojne in povojne poboje domobrancev in drugih kolaborantov, pa meni, da so v veliki meri bili krivci ali vsaj sokrivi vojnih zločinov, kar mu potrjujejo tudi v knjigi zbrani podatki.

V prvi knjigi načrtovane trilogije je avtor zbral historične podatke o vsaj 2444 oz. 2484 (tabela) partizanih, pripadnikih NOV in PO Slovenije, ki so jih izven boja postrelile ali kako drugače zakrivilo njihovo smrt slovenske vojaške formacije (med storilci je neupoštevani Wehrmannschaft) nasprotnikov Osvoobodilne fronte same ali v sodelovanju z nemškimi in italijanskimi policijskimi organi in vojaškimi enotami; gre torej povečini za ujete ali ranjene ujete partizane. Povejmo, da že od prve kodifikacije ravnanja v vojni konec prejšnjega stoletja velja, da se ujetnikov - vojakov nasprotne strani ne sme ustreliti, niti izstradati ali podobno. Predmet avtorjevega zanimanja ima torej jasno pravno opredelitev, a je hkrati delikatno, saj hkrati govori o nezastaranih kaznivih dejanjih (v pravni državi bi navedba storilca takega dejanja terjala postopanje državnih organov pregona, ker t.i. "vojni zločini" ne zastarajo).

V uvodnih podrobnih metodoloških pojasnilih v Predmetu raziskave in Splošnih pojasnilih o pobojih ujetih slovenskih partizanov avtor pojasnjuje svoje poglede na stvarino in utemeljuje njeno razdelitev.

Prvo temeljno vprašanje Grgičeve metodologije je predvsem vprašanje kriterijev za uvrstitev katere od ugotovljenih žrtev v katero od kategorij. Med naštetimi, podrobneje opredeljenimi kategorijami (ujeti in ubiti partizani in pripadniki Narodne zaščite, ubiti na zahrbtnen način, ubiti na begu, samomori v skrajni stiski, umrli v ujetništvu, pogrešani oz. izginuli) so posebej vprašljivi npr. samomori v nuji, ko so se ranjeni ali povsem obkoljeni partizani sami ustrelili, da ne bi prišli v roke sovražnika (npr. str. 112, 234). Kakor je lahko tako dejanje hrabro in ga je moralno mogoče celo odobravati, pa je vprašanje, ali sodi neposredno med žrtve nasprotnikov. Pomisleke v zvezi s statusom pripadnikov Narodne zaščite (ali jih je mogoče šteti za pripadnike oborožene sile) je navedel že avtor sam (str. 16-18).

Naslednje vprašanje, kjer so se križanja dveh metodoloških principov posebej jasno pokazala, je vprašanje neimenovanih, oziroma neznanih žrtev. Če bi sodili po prvih treh poglavjih, je takih od 2484 žrtev kar 1945 ali 67 %. Tako razmerje povzroča dvom bodisi o kvaliteti zbiranja podatkov, bodisi o resničnosti zbranih podatkov. Avtor se problemu ni izogibal, ga korektno predstavi, ga pa ni mogel rešiti. Podpisani se sicer, tudi iz lastnih izkušenj, povsem zaveda vseh težav, ki se tovrstnemu raziskovalcu pokažejo - ob nekvaliteti sodobnih in povojnih podatkov - pri identificiranju in zbiranju podatkov o borbicah, padlih, internirancih in še čem. V zadnjih letih se je kot ovira takemu raziskovanju pokazal tudi zakon o zaščiti osebnih podatkov; avtor tako ni mogel dobiti vpogleda v matične knjige.

Osrednji del knjige predstavljajo sezname pobitih - kratke biografije posameznih kategorij vseh razpoznanih žrtev kolaborantskega nasilja in krajevno urejen sezname množičnih pobojev. K vsaki kratko opisani žrtvi oziroma poboju je avtor

navedel tudi vire in literaturo kaj različne kvalitete, ki jo pogosto smatra kar za vir; upati je, da so taki podatki preverjeni.

Knjiga je razdeljena v tri poglavja (avtor jih je poimenoval za dele), ki govore o razpoznanih žrtvah, tri poglavja, ki govorijo o skupinskih pobojih ujetnikov in ranjencev, ter sklepnega poglavja, ki prinaša sintetične, statistično obdelane podatke.

Kvaliteta virov o posameznih žrtvah se med seboj zelo razlikuje. V bistvu se je avtor boril s pomanjkanjem kvalitetnih virov, kar je specifičen izraz tematike. Posegel je namreč v vprašanje, ki je sicer realnost vsake vojne, a samo po sebi velja za nekaj, kar ni povsem častno in se torej vojske (in policije) s tem ne postavljajo, to pa pomeni tudi, da je primarnih virov mnogo manj sploh nastalo, kaj šele se ohranilo. Mnoga posredna sklepanja o načinu smrti (npr. ubiti na begu) pa so seveda metodološko šibka, saj jih je pogosto mogoče tolmačiti pro et contra avtorjeve uvrstitve.

Prvi in drugi del obsegata poimenski seznam 899 partizanov, ki so jih ujete ubile kolaborantske enote same (776) ali v mešani formaciji oziroma med skupnimi operacijami skupaj z okupatorjevimi policijskimi in vojaškimi enotami (123 žrtev), tretji del pa navaja 40 partizanov, ki so bili ujeti in poslani v nemška koncentracijska taborišča. Skupaj je torej poimensko upoštevanih 939 žrtev ali 33 % od tistih, ki jih sicer navaja avtor kot ugotovljeno število. Vendar pa nam podroben pregled naslednjih poglavij pove, da je pravzaprav poimensko znanih mnogo več žrtev kot pa zgoraj navedeno število (npr. Klanec, str. 313); ali jih avtor ni uvrstil v prve tri poglavja le zato, ker ni mogel zbrati ostalih podatkov o ubitih ali se mu niso zdeli zanesljivi, pa bo bralec lahko le ugibal. V povzetku (str. 483) je avtor navedel, da je poimensko ugotovil okoli 1500 žrtev omenjenih kategorij; torej je v prva tri poglavja neuvrščenih kar okoli 600 žrtev, ki pa so upoštewane v statističnih preglednicah v sklepnem poglavju.

Četrti del navaja zbrane podatke o pobojih ujetih partizanov, ki so jih storile kolaborantske enote same. Tako navaja 125 skupinskih pobojev in 61 posameznih ubojev s skupaj 851 ubitimi, od katerih pa je v prvih treh delih navedenih le 285. Med poboji sta bila deležna posebno skrbne obdelave poboja na Javorovici in pri Borovljah že po uradnem koncu vojne.

V petem delu so navedeni poboji skupin in posameznikov, ki so jih storile med skupnim delovanjem okupatorske in kolaborantske formacije. Po Grgičevih navedbah gre za najmanj 49 skupin in 10 posameznikov s skupaj 704 žrtvami, poimensko pa je upoštevanih le 166 borcev.

Zaradi take strukture zbranih podatkov bodo gotovo možne različne interpretacije; pripadnikom ene strani bo mogoče trditi, da je mogoče sprejeti največ le število poimensko znanih žrtev, pristaši nasprotnih prepričanj pa bodo seveda radi segli po največji številki, ki ji tudi ne gre odrekati neke verodostojnosti.

V sklepnem delu je avtor nanizal temeljite analize zbranega gradiva. Tako trdi, da je bilo od pobitih partizanov 70 % takih, ki so pripadali manjšim partizanskim enotam (do bataljona), vendar pa hkrati ugotavlja, da je bilo med

pobitimi 766 borcev partizanskih brigad, 290 (203 v sodelovanju z okupatorjevimi enotami) pa borcev, ki so bili v partizanskih bolnišnicah. Zanimive so tudi ugotovitve o storilcih. Tako pripisuje enotam MVAC skupaj 554 (242 skupaj z italijanskimi formacijami) ubitih ujetih ali ranjenih partizanov, domobranskim enotam v vseh treh pokrajinah (Ljubljanska pokrajina, Gorenjska, Primorska) skupaj 1841 (572 v sodelovanju z nemškimi enotami). Med pokrajinami je po številu žrtev prevladovala v vseh časovnih obdobjih Ljubljanska pokrajina s nad dvotretjinsko udeležbo, še posebej pa Dolenjska s 55 % vseh ubojev. Med načini umorov (str. 431) je žal statistična nedoslednost, saj je avtor štel neznane primere kar med najbolj običajne umore z ustrelitvijo (skupaj 63 %), kar zamegli situacijo. Starost je znana za 1142 umorjenih. Med njimi je bilo 8 % mladoletnih, skupaj z mlajšimi polnoletnimi (do 20 let) celo 20%. Ubityh žensk je bilo 81 oz. 6 % od po spolu znanih žrtev. Večino teh in še drugih statističnih pokazateljev je avtor nazorno ilustriral tudi z grafikoni.

Avtor je med dolgoletnim zbiranjem gradiva pregledal zavidljiv obseg literature in arhivskega gradiva, čeprav ne vsega, ki je na voljo, tudi v Sloveniji ne. Rezultat takega dela se zrcali v številu ugotovljenih žrtev; po njegovi ugotovitvi kar polovica ugotovljenih dosedaj v literaturi še ni bilo omenjena. Čeprav Grgič ni šolan zgodovinar, je knjiga strokovno dovolj dobro napisana, nekoliko dodelave bi bil potreben strokovni aparat (opombe), vendar pa ne vpliva na razvidnost. Le izrazje avtorju zlasti v uvodnem in sklepnem delu ponekod zdrzne (npr. kvislingi, klerofašistični voditelji).

Damijan Guštin

---

Ferdo Gestrin: *Svet pod Krimom*. Znanstvenoraziskovalni center SAZU : Škuc, Ljubljana 1993, 202 strani.

---

Knjiga akademika in univerzitetnega profesorja dr. Ferda Gestrina "Svet pod Krimom" zasluži pozornost iz več razlogov: v njej se je pisec odločil za izčrpniji prikaz zgodovinskega razvoja na zemljepisno zelo omejenem območju treh sedanjih podkrimskih krajevnih skupnosti (Ig, Iška vas, Tomišelji); po drugi strani je avtor presegel časovne zamejitve, saj pričinja "življenjepiš" podkrimskega območja z daljnimi, s skrivnostjo nepoznanega prekritim prazgodovinskim obdobjem in ga končuje s kontraverznim obdobjem druge svetovne vojne; odločitev za zgodovinsko obravnavo prav omenjenega predela je bila smotrna še zlasti s stališča v mnogočem specifičnega pomena samega območja ter dogajanja na njem, zaradi česar je delo še posebej zanimivo.

Knjiga je dejansko razdeljena v dva dela, ločnico med njima pa predstavlja začetek druge svetovne vojne. V prvem delu avtor poseže v štiri tisočletja oddaljeno preteklost, ko se je na Ljubljanskem barju razvila koliščarska kultura. Zatem naniza v strnjenem prikazu nadaljnje civilizacijske kroge na našem območju, v